LAVINIA NASTA

PERSPECTIVA LUI SEXTIL PUȘCARIU ASUPRA ARTICOLULUI DEFINIT ENCLITIC DACOROMÂNESC

1. Precizări preliminare

Cunoscut mai ales pentru contribuțiile sale la realizarea Dicționarului Academiei și a Atlasului lingvistic român, Sextil Pușcariu a avut implicații importante și în gramatica limbii române, în special în cea diacronică, iar prin studiile lui a reușit să anticipe teorii lingvistice moderne. Printre ideile de factură previzionară se numără și interpretarea gramaticală a articolului postpus, motiv pentru care, în continuare, ne propunem să prezentăm contribuțiile sale privind articolului definit dacoromânesc, dar nu într-o formă descriptivă, ci într-un mod analitic, explicativ, chiar interpretativ pe alocuri. Chiar dacă studiile sale referitoare la această subunitate lingvistică sunt preponderent de natură diacronică, am încercat să identificăm idei originale care vizează articolul în sincronie¹. Pentru a oferi o imagine de ansamblu, precizăm că vom realiza o trecere în revistă a perspectivei diacronice și, ulterior, vom detalia ideile prin care sunt valorificate rolurile funcționale ale articolului enclitic.

2. Articolul în diacronie

Preocupările constante de istorie a limbii, etimologie și semantică l-au determinat pe S. Pușcariu să stabilească originea și evoluția articolului definit până în stadiul actual al limbii, argumentând poziția enclitică a articolului dacoromânesc prin particularități sintactice.

2.1. Originea și evoluția articolului definit

În ceea ce privește originea articolului, întemeietorul Muzeului Limbii Române a susținut în repetate rânduri că latinescul *ille* este etimonul articolului definit, combătând opiniile potrivit cărora această subunitate lingvistică ar reprezenta o influență a substratului (Pușcariu 1976, p. 160). În lucrarea *Postpunerea articolului românesc*, se prezintă detaliat transformările fonetice prin care au trecut reprezentanții demonstrativului *ille* pentru a ajunge în forma descendenților din dacoromână. Comparativ cu alți lingviști, S. Pușcariu are o părere aparte asupra unora dintre transformările din latină în română (Pușcariu 1974a, p. 441–451). Evoluția lui *ille* la articolul enclitic dacoromânesc este explicată amănunțit de către autor, iar rezultatele la care ajunge sunt următoarele:

¹ Ideile referitoare la interpretarea gramaticală a articolului nu sunt prezentate într-un studiu, ci sunt amintite izolat de către Pușcariu. Din acest motiv, în cele mai multe lucrări în care se tratează articolul din perspectivă sincronică, Pușcariu nu apare citat.

Nominativ

singular: *ille* > *-le*; *illa* > *-ua*; *illud* > *-lu*
 plural: *illi* > *l'i* > *-i*; *illae* > *-le*; *illae* > *illa* > *-le*

Acuzativ

singular: *illum* > *-lu*; *illam* > *-ua*; *illud* > *-lu*
 plural: e înlocuit prin nominativ

Genitiv/Dativ

singular: *illui* > *-lui*; *illaei* > *-ei*
 plural: *illorum* > *-lor*

Dintre explicațiile ingenioase ale acestor transformări fonetice reținem că simetria fonetică între rădăcină și desinență la substantivele masculine singulare din declinările a II-a și a III-a (ex. *câinele*, *lupul*) a fost posibilă „numai prin interpretarea ulterioară a unui fapt de limbă neobișnuit” (*ibidem*, p. 442)², însă, la origine, masculinile, indiferent de declinare, aveau articolul enclitic *-le* la nominativ (*cânele*, *lupule*) și *-lu* la acuzativ (*cânelu*, *lupulu*). După ce nu s-a mai făcut distincția formală N-Ac, s-a ales *-le* pentru substantivele în *-e* și *-lu* pentru cele în *-u*. În legătură cu singularul feminin *-ua*, care provine din *illa*, lingvistul precizează că s-a redus la *-a* în situațiile în care „urma după o silabă neaccentuată” (*ibidem*).

2.2. Poziția postpusă a articolului definit

Pornind de la premisa că „urmărirea unui fenomen până la originile lui ne dă de cele mai multe ori și explicarea lui” (Pușcariu 1976, p. 5), lingvistul argumentează postpunerea articolului dacoromânesc prin fenomene de sintaxă istorică și prin topică. Mai exact, observă că, în latină, *ille* putea preceda ori succeda un nume, conchizând că în română s-a generalizat postpunerea datorită unei trăsături sintactice.

Prin urmare, dintre teoriile privind postpunerea articolului dacoromânesc, respectiv influența substratului autohton, influența mediului balcanic, stadiul mai vechi al limbilor indo-europene, influența goților, influență mixtă, moștenire din latină sau factori de ordin intern, S. Pușcariu o alege pe cea din urmă, considerând că encliza reprezintă o evoluție românească internă, care își are rădăcina în limba latină. La această opinie aderă și lingviști precum Al. Graur, Ernst Gamillscheg, N. Drăganu, T. Papahagi, însă ceea ce-l diferențiază pe S. Pușcariu de ceilalți rezidă în noutatea argumentelor menite să susțină postpunerea. Pe scurt, S. Pușcariu e de părere că poziția enclitică a articolului se datorează topicii, astfel că „topica veche romanică potrivit căreia niciun cuvânt neaccentuat nu putea sta la începutul propoziției a fost extinsă în română, unde cea mai mare energie se depune la începutul cuvântului, al propoziției” (*idem* 1974a, p. 459). Cercetătorul consideră că poziția enclitică a articolului s-a generalizat după exemplul subiectului exprimat prin substantiv, care stă de cele mai multe ori la începutul propoziției și este articulat enclitic.

² La nota de subsol 1, se subliniază faptul că indivizii vorbitori sunt responsabili de această transformare.

3. Articolul în sincronie

Deși preocupat cu preponderență de istoria semnelor lingvistice, urmărirea fenomenelor în plan diacronic nu l-a oprit de la introducerea unor aspecte de sincronie în explicațiile sale. Astfel, deși nu are un studiu dedicat rolului funcțional al articolului definit, putem desluși, în opera lui S. Pușcariu, afirmații pe baza cărora, în ultimii ani, s-au scris studii și articole. Mai jos, vom prezenta valorile articolului definit care pot fi întrevăzute în lucrările cercetătorului.

3.1. Valori morfosintactice

Întrucât nu a reușit să scrie volumele *Organizația limbii și Gândirea/Cugetarea lingvistică*, unde, cu siguranță, ar fi clarificat numeroase probleme de gramatică, vom încerca să reconstruim, din frânturi, perspectiva lui S. Pușcariu asupra rolului morfosintactic al articolului definit, rol care a devenit fundamental în lucrările actuale de lingvistică.

Accepțiile sinuoase ale articolului sunt observabile nu doar în opera lui S. Pușcariu, ci în întreaga istorie a interpretărilor gramaticale date acestei subunități lingvistice. Se observă că, la apariția primelor lucrări de gramatică, articolului i se oferă un statut desinențial, apoi, pentru o perioadă de aproape două secole este integrat între clasele de cuvinte, fiind considerat una dintre cele zece părți de vorbire, ca în prezent să se revină la interpretarea morfematică. Acest parcurs interpretativ se reflectă în conceptele utilizate în denumirea lui (Nasta 2019, p. 98): *sfârșitură, terminație, încheietură, cuvânt, parte de vorbire, părțica, zicere, pronume relativ, adjectiv pronominal, pronume /adjectiv demonstrativ, parazit, instrument al flexiunii nominale interne, instrument gramatical, cuvânt auxiliar, unealtă gramaticală, particulă de legătură, morfem, prelungire a substantivului, desinență, indicator cazual, indice, adjunct, substitut, adjectiv de integralitate, cuvânt-morfem, cuvânt-flectiv, cuantificator, determinant, determinator*.

Dificultatea interpretării gramaticale a articolului enclitic reprezintă o problemă care a generat contradicții în lucrările lui S. Pușcariu (uneori chiar în aceeași lucrare), astfel că întâlnim două accepțiuni gramaticale diferite: a) articolul definit = cuvânt-semnal (Pușcariu 1976, p. 113)/cuvânt „indicator” (Pușcariu 1974a, p. 455); b) articolul definit = morfem/desinență; instrument gramatical.

a) S. Pușcariu admite că „e aproape cu neputință să dăm o definiție mulțumitoare pentru «cuvânt»” (Pușcariu 1976, p. 102). Totuși, e de părere că cea mai potrivită definiție o dă Dicționarul Academiei, potrivit căruia cuvântul reprezintă „grup de sunete (mai rar un singur sunet) pe care putem să-l obținem prin analiza unei fraze și care reprezintă ultima unitate independentă cu același înțeles (sau înțelesuri) pentru toți membrii unei comunități lingvistice” (*ibidem*, p. 103), adăugând faptul că un cuvânt e alcătuit din tulpină și afixe (flexionare sau derivative) (*ibidem*, p. 104). Cu o asemenea definiție, e dificil de înțeles cum S. Pușcariu i-a putut conferi articolului definit calitatea de cuvânt-semnal/cuvânt „indicator”, din moment ce acest statut presupune îndeplinirea a două principii: independența și segmentarea morfematică, ambele încălcate de articol. Explicația, din punctul nostru de vedere, s-ar afla în sursa

bibliografică (Pușcariu 1974a, p. 437, nota 2) pe care lingvistul o citează, și anume Karl Bühler, *Die Strukturmodell der Sprache*, unde sunt menționate așa-numitele *cuvinte indicatoare*, reprezentând mijloacele de expresie care compun câmpul arătării, al indicării (poziției, rolului etc.). Așadar, când S. Pușcariu a menționat despre articolul definit că este un *cuvânt-semnal* sau *cuvânt indicator*, s-a referit, cel mai probabil, la rolul pragmatic de mijloc de orientare/indicare pe care îl are și asupra căruia vom reveni, iar nu la statutul morfologic de parte de vorbire.

b) În opera lui S. Pușcariu, tot ceea ce nu se caracterizează prin independență grafică sau lexicogramaticală este numit morfem, instrument gramatical sau particulă auxiliară³, concepte a căror graniță „este foarte greu de tras” (Pușcariu 1976, p. 44.) și din acest motiv articolul definit este numit când morfem (*ibidem*, p. 133) (sau desinență, ca subtip morfematic) (*ibidem*, p. 135–137), când instrument gramatical (*ibidem*, p. 57).

b₁) Dacă morfonemului (Pușcariu 1974c, p. 328–347) îi dedică un studiu în întregime, la morfem se raportează parcimonios (Pușcariu 1976, p. 18, 41; Pușcariu 1974d, p. 469), amintind că se poate realiza prin afixe derivative (sufixe și prefixe) și prin desinențe. Așadar, desinențele nominale (expresia cazului, a genului și a numărului) și desinențele (sufixe) verbale (expresia numărului, a persoanei, a timpului și a modului) reprezintă al doilea tip de morfeme. În paragraful în care se tratează importanța morfemului în economia limbii, se precizează clar că afixele derivative și desinențele sunt morfeme, însă despre articol, deși plasat sub același paragraf, se menționează că ar fi un „element sintactic” (Pușcariu 1976, p. 42)/„element sintetic” (Pușcariu 1974d, p. 469). Abia când aduce în discuție problema cazurilor stabilește valoarea morfosintactică fundamentală a articolului, specificând că este un morfem sau o desinență care ajută la exprimarea cazului⁴. Prin ideea conform căreia desinența se confundă cu articolul sau viceversa, se accentuează faptul că articolul dacoromânesc se contopește cu desinențele de declinare, având un unic rol morfosintactic: de a exprima cazul.

Notă. Am precizat „unic rol morfosintactic”, deoarece din a doua jumătate a secolului al XX-lea se vorbește despre o nouă categorie gramaticală a substantivului, a patra, numită categoria determinării⁵, având ca mijloace de expresie articolul zero, articolul

³ Particulele auxiliare nu intră în sfera noastră de interes. Aici s-ar încadra auxiliarele verbale, seria „semi-părților de vorbire” (semiadverbele, semiauxiliarele, pronumele semiindependente) și anumite reflexive (vezi Pușcariu 1976, p. 44–45).

⁴ Dăm aici citatele în care se subliniază calitatea de morfem/desinență cazual/cazuală (deci flectiv cazual) a articolului definit: „În românește avem, pe de o parte, *casei* față de *caselor*, adică desinența dativului e alta la singular și alta la plural, dar ceea ce e înaintea ei are aceeași formă; pe de altă parte, avem *lup-u-lui* față de *lup-i-lor*, adică desinența este deosebită la dativul celor două numere și afară de aceea avem și contrastul dintre singular și plural marcat prin jocul dintre *-u* și *-i*.”; „[...] răspundem *a vecinului*, cu morfem proclitic și enclitic”; „deosebirea formală exprimată prin desinența *-ul* din *copilul* și desinența *-lui* din *vecinului* corespunde unei deosebiri semantice, pe care orice subiect vorbitor o simte și pentru care gramatica întrebuințează termenii «nominativ» și «dativ»”; „ideea de posesiune este exprimată prin desinențele *-lui*, *-ei*, *-lor* [...]” (*ibidem*, p. 133–136).

⁵ Pentru trimiteri bibliografice și alte explicații, vezi Nasta 2019.

hotărât și articolul nehotărât. S. Pușcariu nu a simțit nevoia creării unei noi categorii gramaticale pentru articol⁶, considerând că acesta se află exclusiv în slujba cazului. De altfel, cercetătorul are o opinie proprie despre categoriile lingvistice/gramaticale/morfologice (Pușcariu 1976, p. 128, 130, 135-136, 140-143), susținând că aceste categorii există în măsura în care răspund unei particule interogative de tipul „unde”? (pentru categoria spațială), „când”? (pentru categoria temporală), „de ce”? (pentru categoria cauzalității) etc. În concepția sa, genul⁷ și cazul⁸ nu reprezintă categorii gramaticale.

b₂) Instrumentele gramaticale sunt definite drept „cuvințele (particule) fără sens autonom și absolut, care împlinesc funcțiuni gramaticale sau stabilesc anumite raporturi între părțile propoziției” (*ibidem*, p. 42). Pe lângă articolul provenit din pronumele demonstrativ latinesc, în seria instrumentelor gramaticale intră particula *pe* (care, pierzându-și sensul local, devine mijlocul de expresie a acuzativului – complement direct), *a* (afixul infinitivului), particula *să* din structura modului conjunctiv, interjecțiile care însoțesc vocativul (*măi*, *fă* etc.). Având în vedere că unele dintre aceste instrumente gramaticale (de exemplu, *pe* (*ibidem*, p. 138) și articolul definit) sunt numite și morfeme, între cele două concepte nu pare să existe diferențe, instrumentele gramaticale incluzându-se, de fapt, în clasa morfemelor, reprezentând un subtip al acestora (morfeme gramaticale proclitice sau enclitice). Această apropiere conceptuală este semnalată, de altfel, de către S. Pușcariu, care, nuanțând „rolul de morfem sau instrument gramatical [s.n. – L.N.] pe care îl iau unele adverbe demonstrative” (*ibidem*, p. 114)⁹, pune semnul egalității între cele două noțiuni.

Din b₁) și b₂) rezultă faptul că articolul definit nu are autonomie lexicală, ci doar gramaticală, reprezentând un morfem de tip II/un instrument gramatical anexat cuvântului-suport sau contopit cu desinența acestuia. Așadar, în concepția lui S. Pușcariu, la nivel morfosintactic, rolul articolului este de flectiv cazual.

3.2. Valori morfolexicale

Discutând despre mijloacele de întrebuințare economicoasă a limbii, cercetătorul subliniază faptul că „un element sintactic, cum e articolul [...], poate îndeplini un rol distinctiv în economia limbii. Astfel, adjectivele *bun* sau *rău* devin substantive în *bunul* – *răul*” (*ibidem*, p. 42). Aducând în discuție schimbarea valorii gramaticale cu ajutorul articolului, este evident că lingvistul a intuit calitatea de convertor substantival (Neamțu 2014, p. 430) /clasificator flexionar substantival (Dindelegan 2003, p. 36)¹⁰ a articolului definit, noțiuni utilizate în cadrul operației

⁶ Pușcariu 1976, p. 132: „[...] «articolul» nu are un echivalent în imaginația noastră lingvistică și, deci, atunci când această inovație s-a produs în limba română, n-a fost nevoie să se creeze pentru ea și o particulă întrebătoare”.

⁷ *Ibidem*, p. 130: „[...] distincția după gen e numai un instrument, nu o categorie gramaticală”.

⁸ *Ibidem*, p. 135-136: „Dacă nu izbutim să precizăm nici conținutul fiecărui caz în parte, nici să dăm o definiție totalitară ideii de «caz», e locul să ne întrebăm dacă există într-adevăr o «categorie morfologică» a cazurilor? Noi credem că nu”.

⁹ În acest caz, contează mai puțin dacă *sau* realizează un raport disjunctiv exclusiv sau unul neexclusiv, întrucât adverbele demonstrative latinești (*ecce*, *illac*) la care se referă evoluează spre afixe, deci devin subunități în cadrul unei unități lingvistice.

¹⁰ Pentru denumirea de „clasificatori morfologici substantivali”, vezi Dindelegan 2002, p. 24.

de trecere de la o parte de vorbire la alta (= conversiune) pentru a desemna „acele mărci flexionare de încadrare neunivocă într-o clasă lexico-gramaticală, îndeplinind, în plan morfologic, un rol identic cu cel jucat în plan sintactic de contextul diagnostic”, adică reprezintă „mărci flexionare diagnostice” (*ibidem*). După clasa morfologică de origine, Pușcariu amintește două tipuri de substantivizare prin articol: a adjectivului (ex. *lungul nasului, albului ochiului, latul pânzii, seninul cerului* etc.) și a adverbului și a locuțiunilor adverbiale (ex. *dinainții, înscrisul* etc.) (Pușcariu 1976, p. 25).

3.3. Valori semantice (semantico-pragmatice)

Individualizarea (sau determinarea) reprezintă funcția semantică (DȘL 2005, s.v. *individualizare, determinare*) sau semantico-pragmatică (GBLR 2010, p. 362–264) al cărei principal mijloc de expresie este articolul definit, motiv pentru care s-a și creat o nouă categorie gramaticală, numită a determinării. În privința individualizării sau a determinării prin articol, S. Pușcariu are o altă părere, susținând că articolul definit anticipă o determinare, nefiind el cel care individualizează referentul denumit prin substantiv. Demontând argumentat opinia lui Al. Graur, conform căruia articolul dacoromânesc ar fi aparținut inițial adjectivului, S. Pușcariu face câteva afirmații de o deosebită importanță pentru justificarea anticipării determinării prin articol. În acest sens, lingvistul susține că, în sintagma *pe calul bălan*, „articolul nu este urmarea prepozițiilor, ci a determinării ulterioare” (Pușcariu 1974a, p. 440), iar „această determinare nu trebuie să aibă loc neapărat printr-un adjectiv” (*ibidem*). Într-un alt paragraf, se precizează că „prin articol se atrage atenția ascultătorului că [...] aceleași [= *spu-sele*] sunt individualizate prin determinarea ce urmează” (*ibidem*, p. 438) sau că „articolul ne previne că imediat va urma o determinare a lor [= *a persoanelor sau a lucrurilor*]” (ex. *Împăratul Japoniei a declarat război Chinei.*) (*ibidem*). Prin urmare, individualizarea nu se realizează prin intermediul articolului, al cărui rol este de anticipare a determinării, ci prin clasa lexicogramaticală (= adjectiv, substantiv etc.) care îi urmează substantivului și se subordonează acestuia. În situația în care subordonatul nu individualizează, atunci regentul substantival va fi lipsit de articol definit: „dacă însă nu are darul de a individualiza, atunci indiferent dacă în fața substantivului se află sau nu o prepoziție, substantivul nu se articulează” (*ibidem*, p. 440)¹¹.

3.4. Valori pragmatice

În definirea claselor lexicogramaticale și a categoriilor gramaticale, gramatica tradițională a prezentat doar trăsăturile semantice și morfosintactice ale acestora. În schimb, odată cu GALR, s-a avut în vedere și latura pragmatică a elementelor lingvistice. Nivelul pragmatic „se constituie ca un metanivel” (Dragoș 2000, p. 24) față de semantică și morfosintaxă, iar caracterul integrativ al pragmaticii față de celelalte niveluri ale limbii se susține prin faptul că aceasta reprezintă „o lingvistică a uzului – cu multiple implicații interdisciplinare – examinând efectele diverselor componente ale contextului asupra producerii și receptării enunțurilor, atât sub aspectul structurii, cât și al semnificației acestora” (DȘL 2005, s.v. *pragmatică*).

¹¹ În funcție de capacitatea de individualizare a subordonatului, s-a realizat clasificarea atributului în gramatica tradițională: de identificare și de calificare (GLR II 1963, p. 140–143).

Din perspectivă pragmatică, articolului definit enclitic dacoromânesc îi sunt specifice, potrivit GALR, atât utilizări deictice, cât și utilizări anaforice. Ca deictic, articolul hotărât poate avea o utilizare deictică de tip ostensiv (= deictic ostensiv) (GALR I 2005, p. 638), adică pentru a identifica referentul, articolul nu poate fi utilizat singur, ci, într-un context situațional, va fi însoțit de mijloacele extralingvistice (gest, orientarea privirii). Ca anaforic, articolul definit reprezintă un indice (= indice anaforic) (*ibidem*, p. 660, 671) în cadrul expresiilor nominale indexate (ex. *Au trecut testul [un doctor] și un economist. Doctorul/Medicul/Chirurgul era la o doua încercare.*) (*ibidem*, p. 660).

În contextul situațional al comunicării, mijlocul lingvistic care poate înlocui indicarea printr-un gest cu mâna este, în opinia lui S. Pușcariu, pronumele demonstrativ. Totuși, din exemplele sale, ne putem da seama că recunoaște și valoarea deictică ostensivă a articolului definit, susținând că atunci „când un adult zice: *păpușa aceasta*, traduce cu vorbe ceea ce un copil exprimă prin cuvântul pupa spre care arată cu mâna” (Pușcariu 1976, p. 113–114).

În contextul lingvistic al comunicării, cercetătorul scoate în evidență valoarea anaforică a articolului, afirmând că „de fapt, articolul este după forma sa unul dintre mijloacele întrebuințate de vorbitor cu scopul unei mai bune înțelegeri și pentru orientarea ascultătorului” (*idem* 1974a, p. 437), având rolul de cuvânt indicator sau cuvânt-semnal (*idem* 1976, p. 113). Cuvintele indicatoare, în concepția lui Pușcariu, „seamănă cu semnele indicatoare așezate pe drumul parcurs de gânduri” (*idem* 1974a, p. 438). Articolul este un astfel de indicator, prin care „se atrage atenția ascultătorului că semnul enunțat nu ar fi o noutate pentru el, că el dimpotrivă să-și îndrepte atenția asupra unui comunicări în care cineva sau ceva cunoscut deja din spusele prealabile este menționat sau că aceleași sunt individualizate prin determinarea ce urmează” (Pușcariu 1974a, p. 437; 1976, p. 113). Într-o manieră plastică, autorul compară articolul cu „indicatoarele la cele două capete ale unei localități care-l vestesc pe călător unde a ajuns, încotro duce drumul în continuare și câți kilometri mai are de parcurs” (Pușcariu 1974a, p. 438).

3.5. Valori stilistice

Subiectul vorbitor „trebuie să-și pună neconștient gramatica sa nescrisă în consonanță cu gramatica obștească” (Pușcariu 1976, p. 38), născându-se astfel o limba gramaticalizată, care „pierde din prospețime, căldură și plasticitate” (*ibidem*). În ciuda acestui fapt, anumite aspecte gramaticale sunt înnobilate cu „inovații fericite”, care depășesc sfera gramaticii, implicând stilistica. Dacă „gramatica ne învață mijloacele de expresie care sunt întrebuințate în mod normal și admise de toți ca bune; stilistica ne arată partea de îmbogățire pe care o aduc limbii comune graiurile individuale” (*ibidem*, p. 5).

În ceea ce privește valorile stilistice ale articolului, Emanuel Vasiliu admite o gradare a expresivității în felul următor: „gradul cel mai înalt de expresivitate îl are forma nearticulată; urmează apoi, în ordine descrescândă, forma articulată cu articol nehotărât – și în sfârșit – cea articulată cu articol hotărât” (Vasiliu 1953, p. 33). Cu alte cuvinte, articolul definit ar fi cel mai slab dotat din punct de vedere stilistic.

Totuși, în expresiile spontane ale graiului viu, S. Pușcariu identifică utilizări noi ale articolului enclitic, bogate în nuanțe stilistice. Exemplele date se înscriu în contextele lingvistice în care nominativul articulat stă pe poziția unui vocativ (ex. *Copiii și fetele, dați vârtos!*). Nuanța stilistică degajată de „întrebuințarea formei articulate de nominativ în funcțiune de vocativ” este de estompere a tonului imperativ. Un exemplu elocvent dat de lingvist este momentul ademenirii calului, care poate fi strigat *Calule!* sau *Calu!*. În contextul amintit, „întrebuințând vocativul obicinuit *calule!*, avem impresia că tonul nostru este prea poruncitor și, în loc să-l atragă, ar spăria pe cal” (Pușcariu 1974b, p. 304), în schimb, rostindu-se „*calu, calu!* vrem să-l înșelăm, atrăgându-i pe de o parte atenția, dar făcându-l să creadă în același timp că vorbim către a treia persoană despre el” (*ibidem*). Acest mijloc stilistic de utilizare a nominativului articulat în locul vocativului, deci un nominativ provocativ, aduce schimbări și asupra persoanei, în sensul că substantivul nu mai e perceput ca având persoana a II-a, ci a III-a, de aici și atenuarea *tonului poruncitor*. S-ar putea spune că nominativul provocativ ar reprezenta o adresare directă în conținut (sensul de vocativ, cazul exprimării directe), dar indirectă în formă (persoana a III-a).

4. Concluzii

Fără a emite o idee nouă, dar evidențiind opinii vechi prin noțiuni noi, putem (re)afirma cu certitudine că S. Pușcariu a pus bazele unor teorii moderne în lingvistica românească și, în ceea ce privește interpretarea articolului hotărât enclitic dacoromânesc, a anticipat valorile morfosintactice, morfolexicale, semantico-pragmatice și stilistice ale acestuia, însă, așa cum se întâmplă de obicei cu marile idei, paternitatea lor s-a pierdut în timp. De acest lucru a fost conștient și S. Pușcariu, afirmând că „aceasta este soarta operelor de temelie: pe ele clădesc alții; cu cât clădirea se înalță mai sus, cu atât apasă mai greu asupra fundației, care dispare în pământ” (Pușcariu 1938, p. 1.).

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SIGLE

- CS = Sextil Pușcariu, *Cercetări și studii*, ediție îngrijită de Ilie Dan, prefată de G. Istrate, București, Editura Minerva, 1974.
- Dindelegan 2002 = Gabriela Pană Dindelegan, *Aspecte ale substantivizării în româna actuală. Forme de manifestare a substantivizării adjectivului*, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București, Editura Universității din București, 2002, p. 2–41.
- Dindelegan 2003 = Gabriela Pană Dindelegan, *Formații substantivale recente și rolul «clasificatorilor» în actualizarea lor contextuală*, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, vol. II. *Actele Colocviului Catedrei de Limba Română, 27–28 noiembrie 2002*, București, Editura Universității din București, 2003, p. 31–46.
- DR = „Dacoromania”. *Buletinul Muzeului Limbii Române*, Cluj, I–XI, 1920–1921–1948.
- Dragoș 2000 = Elena Dragoș, *Introducere în pragmatică*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2000.
- DȘL 2005 = Angela Bidu-Vrăncianu et alii, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira, 2005.

- GALR 2005 = Valeria Guțu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române*, vol. I, *Cuvântul*, vol. II, *Enunțul*, București, Editura Academiei Române, 2005.
- GBLR 2010 = Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2010.
- GLR = *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, vol. I–II, București, Editura Academiei R.P.R., 1963.
- LR = „Limba română”, București, I, 1952 și urm.
- Nasta 2019 = Lavinia Nasta, *Determinarea. O reconsiderare gramaticală a articolului în limba română* (Teză de doctorat), Cluj-Napoca, 2019 (manuscris).
- Neamțu 2014 = G. G. Neamțu, *Mijloace de marcare în expresie a înțelesului categorial în română*, în *idem, Studii și articole gramaticale*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Nova, 2014, p. 426–441.
- Pușcariu 1927 = Sextil Pușcariu, *Pe marginea cărților*, în DR, IV, 1927, p. 1303–1409.
- Pușcariu 1938 = Sextil Pușcariu, *Wilhelm Meyer-Lübke*, în DR, IX, 1938, p. 1–14.
- Pușcariu 1974a = Sextil Pușcariu, *Postpunerea articolului românesc*, în CS, p. 436–459.
- Pușcariu 1974b = Sextil Pușcariu, *Întrebuințarea formei articulate de nominativ în funcțiune de vocativ*, în CS, p. 303–306.
- Pușcariu 1974c = Sextil Pușcariu, *Morfonemul și economia limbii*, în CS, p. 328–347.
- Pușcariu 1974d = Sextil Pușcariu, *Economia limbajului*, în CS, p. 468–476.
- Pușcariu 1976 = Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I. *Privire generală*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1976.
- Vasilu 1953 = Emanuel Vasiliu, *Problema articolului și a funcțiilor sale în limba română*, în LR, I, nr.1, 1953.

SEXTIL PUȘCARIU’S PERSPECTIVE ON THE DACO-ROMANIAN DEFINITE ARTICLE (Abstract)

In this study we have tried to present Sextil Pușcariu's contribution on the Daco-Romanian enclitic article, not in a descriptive form, but in an explanatory, sometimes interpretive one. Even though his works on the linguistic subunit are mostly of a diachronic nature, we have identified original ideas regarding the article in synchrony. Initially, we have made a brief presentation of the diachronic perspective, then we have detailed the ideas Pușcariu used in order to highlight or suggest the morphosyntactic, morpholexical, semantic, pragmatic and stylistic values of the postponed article.

Cuvinte-cheie: *articol definit postpus, morfem casual, clasificator flexionar, deictic, indice anaforic, provocativ.*

Keywords: *postponed definite article, casual morpheme, inflexional classifier, deictic, anaphoric index, provocative.*

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu” al Academiei Române
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21
lavinia.dalalau@yahoo.com*